

Gediminas MARTIŠIUS

BUVĖJO KOMENTARAI: GAILESTIS IR ILGESYS

Esė, parašytas reflektuojant poeto Donaldso KAJOKO kūrybą, autorius Gediminas MARTIŠIUS įsitikinęs, kad meno tikslas yra ne prigrūsti žmogui į galvą kuo daugiau žinių ir informacijos, o parodyti, kad šiame pasaulyje yra dalykų, kuriuos drąsiai galima vadinti stebuklais, ir žmogus vertas tai suvokti, yra dalykų, kurie gali apstulbinti jį savo estetinė pagava, yra dalykų, kuriuos suvokęs žmogus tampa tikru buvėju, sugebančiu pajusti gyvenimo pilnatvę, mokančiu neišsibarstyti ir kebliausiomis akimirkomis, net ir tada, kai žino, kad ryt poryt gali užklupti kokia nelaimė.

Buvimo buvėjas
su šypsena groja fleita
kurčiam asiliukui
Donaldas Kajokas

Būti – štai ką tobulai sugeba laimingas žmogus. O kas tai sugeba – tas ir yra laimingas¹ (žr. p. 7 pirmąją nuorodą). Nesunkiai įsivaizduoju mūsiškį Donaldą Kajoką kartu su kinų poetu Li Bo sėdintį ant ežero kranto, – jie nesišnekėdami žiūri į mėnulį ir žino, kad yra buvėjai. O jeigu žino, kad yra buvėjai, vadinasi, jie laimingi. Taip pat laimingas katinas, naktį sėdintis ant palangės ir žiūrintis į mišką. Jis irgi yra buvėjas. Buvėjai buvo ir Marcelijaus Martinaičio tėvai, po dienos darbų prisėsdavusieji ant slenksčio ir tyliai žvelgdavusieji į besileidžiančią saulę. Galbūt sugebėjo būti buvėjais ir vienas kitas partizanas (Bronius Krivickas, Mamertas Indriliūnas, Bronius Liesis), bet jiems tai turėjo būti gerokai sunkiau... Visus buvėjus jungia viena savybė. Tai gebėjimas pajusti gyvenimo pilnatvę, mokėjimas neišsibarstyti kebliausiomis akimirkomis, net ir tada, kai žino, kad ryt poryt gali užklupti kokia nelaimė.

Kuo daugiau perskaitau Donaldso Kajoko esė knygu, tuo dažniau sukirba mintis – kas labiau nukentėjo: filosofija, Kajokui esant labiau poetu, ar poezija, kai jis nuo jos atsitraukia ir įsėda į eseisto laivelį? Bet paskui pagalvoju – niekas čia nenukentėjo, o tik išlošė. Kartais tikrai regis, jog eseistinėmis išvalgomis apie poeziją galima pasakyti beveik tiek, kiek gali geras eilėraštis. *Poezija surimtėja vienu vienu atveju – kai ieškoma Tiesos.*

eketė tarsi mėlyna rožė snieguos
kas ją pametė auštant ant šitos ilgos
ežerų lygumos kas ją nešė iš ten
kaip spingsulę delnuos iš vėlyvo rudens

COMMENTS ON EXISTENCE: MERCY AND LONGING

Gediminas MARTIŠIUS, the author of an essay on the work of the poet Donaldas KAJOKAS, believes that the point of art is not to cram the observer's head with more knowledge and information, but to show that there are things in this world that we can definitely call miracles. There are things that can astound us with their aesthetic expression; things that, when understood, can make a person truly exist; which make people feel the fullness of life, and able to pull themselves together even at the toughest moments, even when they know that a tragedy is about to happen.

kas augino ją taip mėlynai mėlynai
ką ji reiškia žuvims ką sniegynams tačiau
atsakyk tik tuomet jeigu to nežinai
jei žinai patylėk nemeluoki verčiau

„Ars poetica“²

Jeigu poezija ieško Tiesos, ji yra teisingame kelyje. Tas kelias gali vesti ir pro kadaise gyvavusias sodybas (lietuviškus polius), ir pro didmiesčius, sapnuojančius neįmanomo eilėraščio kontūrus. Vargė mano, jis gali nuvesti daug kur. Kartais pagalvoji, kad toluoj spingsinti žvaigždės ar dar paslaptingesnio sutvėrimo šviesa ir yra ta poezija, kurios ilgimės...

tik aprūkęs žibintas naktis ir landynė
tik lietus ir nuo purvo pasvirus krantinė
ir dvasia toj krantinėj
apgirtusi trankosi
drabužėliais baltais apsirengusi

„Krantinė“³

Esė ir lyrika – gan skirtingi dalykai. Lyrika apima pasaulį pilniau, vieningiau, bet kartu – intelektui migločiau, nesuvokiamiau. Lyrikoje sutilpęs pasaulis pradeda netilpti tavo smegenyse. Kartais pajunti, kad kai kuriomis eilutėmis pasakei sau (gal ir kitiems) kažką labai svarbaus, neabejotino, užčiuopei pačią realybę, o kurioje vietoje tas sąlyčio taškas – nežinai. Nežinai net, ar tai taškas, tik jauti – yra kažkas, o kas tai – nesupranti. Nieko negali sau paaiškinti, nenuskurdindamas savęs, nors eilėraštis tau ir aiškus. Ir tuo pat metu – visai neaiškus. Tarsi kokios properšos sąmonėje: kelias akimirkas (gal net tą pačią akimirką) viską žinai, o joms praėjus – vėl nieko: beprasmybės, banalybės, kažkokios iškrovos, esančios įtartinais arti parodijos ribos (išties nuo didingo ligi juokingo – tik žingsnis!). Kažkaip keistai teka laikas, kažkaip keistai dëliojasi erdvė, bet tu

dar gyvas, ir sumautas saikas tau – tik išnykusi dėmė... Kai lyrikoje sutilpęs pasaulis pradeda netilpti tavo smegenyse, būna ir baisu. Tada imi galvoti, kad kraustaisi iš proto. Keisčiau vaizdai bėga prieš akis, jungiasi, regis, absoliučiai priešingi dalykai, veriasi neįmanomos tolumos, už kurių turbūt jau nieko būti negali... Ir staiga – ateina jos, tos vienišos eilutės, ir pajunti, kad štai, žmogau, dovana gavai, tik nežinai, kam padėkoti. „Aš nežinau, ar būna rojus, / ar būna sielai kur gražiau / apmirus gamtai ir sustojus / jos judesiams, aš ją nešiau / kaip motiną, kaip palikimą, / kaip sapno nuotrupas, kurios / dabar staiga atgyti ima / nuo tos melodijos tyros“. Šitos Sigito Gedos eilutės (eilėr. „Ars poetica“⁴⁴) man kaip balzamas sielai, manau, ir daugeliui poezijos skaitytojų.

Neišmokus meilės, gėrio, laisvės, neišsiugdžius pagarbos gyvybei ir gyvasčiai, visatai ir pačiai konkrečiausiai gamtos formai, pavidalui, reiškiniui, nepažadinus savyje tiesos troškimo, – visi kiti mokymaisi yra veltui. Visi tikslieji, abstraktieji, pritaikomieji, techniškieji, aplinkos formavimo, įsisavinimo, gamtos tyrimo mokslai – tik būtinas priedas prie anų, pirmųjų. Nors dažnas įsitikinęs, kad priešingai. Ir nieko neįrodysis tol, kol patys skaudžiai nepajus. Tai ne tik humanitarinės kultūros stoka, pirmiausia tai vidinės natūros stoka, jos užmarštis.

Štai ką apie Černobylio tragediją sako žymus technikos (!) specialistas, akademikas Valerijus Legasovas, avarijos likvidavimo Valstybinės komisijos narys: „Ta technika, kuria mūsų liaudis didžiuojasi, kuri finišavo Gagarino skrydžiu, buvo sukurta žmonių, besilaikančių ant Tolstojaus ir Dostojevskio pečių... <...> Žmonės, sukūrę tada techniką, buvo išauklėti didžiausių humanitarinių idėjų. Puikios literatūros. Aukšto meno. Gražios ir teisingos moralės. <...> Visa tai buvo tų žmonių išsiauklėjimas. O technika jiems buvo tik būdas reikštis jų moralinėms savybėms. Šimtąkart teisingas Martinus Heideggeris, manydamas, kad nuo scientizmo įsigalėjimo laikų žmonija pasuko ne visai tinkama linkme – totalitarinė technizacija vis labiau pasiglemžia tai, į ką tiesiasi žmogaus prigimtis kaip žiedas į saulę. Dar turime šiek tiek laiko (mokslininkų teigimu, tik apie dvylika metų), mažai, be galo mažai, bet vis daugiau žmonių, atsikvošėjusių ir suvokiančių padėties rimtumą. Jei tuoj pat imsime radikalių priemonių, tai gal dar sugebėsime išvengti katastrofinių pasekmių dėl klimato kaitos. Apmaudu, kad to nesuvokia dabartinis JAV prezidentas (kitose srityse visai gerai besidarbuojantis), nusprendęs pasitraukti iš Paryžiaus sutarties. Vilčių teikia tai, kad nemažai gubernatorių galvoja kitaip. O nuo jų daug priklauso. „Kasdien Brazilijoje 12 žmonių tampa nelaimingų atsitikimų gamyboje aukomis. Kitaip sakant, kas dvi valandos žūsta vienas darbininkas“ (iš 1987 m. laikraščio).

Anksčiau visa pasakų karalystė graudžiai raudodavo, kad jūros pabaisai reikia kas metai paaukoti po merginą. Dabar metalinė civilizacijos pabaisa kas dvi valandos suryja po žmogų (vienoj šaly!) ir niekas per daug nesisieloja, gal tik artimieji. Labai gailestingos pasakų pabaisos, lyginant jas su tomis, kurias patys pasidirbome... Baisiausia, kad ta kraupi statistika mums jau atrodo natūrali.

Įdomu, koks dabar santykis tarp mirstančių sava mirtim ir žūstančių gamyboje, autokatastrofose, pakirstų profesinių ligų, vienaip ar kitaip technikos nužudomų? Gal sulauksime laikų, kai natūrali mirtis virs sunkiai pasiekiamu prabanga? Ir kalčiausi dėl to ne kokie dideli karai, o „civilizacijos stebuklai“. Brazilijos kaimynė Kosta Rika, anksčiau garsėjusi savo miškais, pastaruoju metu ėmėsi radikalių priemonių juos saugodama – jau 23 procentai miškų paskelbti draustiniais ir nacionaliniais parkais. Lietuvos saugomos teritorijos užima 16 procentų šalies teritorijos. Ir vis tiek Seimas tūpčioja nesiryždamas (gal tiksliau – „paskatinamas“ medienos pramonės lobistų) priimti Miškų įstatymo pataisų, pagal kurias būtų atsisakoma plynų kirtimų saugomose teritorijose. Matyt, tikrai teisingas minėtas akademikas Legasovas, tvirtinęs, kad žmonės, pasiekę išpūdingų laimėjimų technikos srityje, buvo išauklėti humanitarinių idėjų, puikios literatūros, aukšto meno. Donatas Kajokas palinguoja galva ir konstatuoja, jog dauguma žmonių žavisi prasta literatūra, prasta muzika, prastu menu...

Žmogus privalo gyventi gyvenimui ir dėl gyvenimo (galų gale tam mes čia ir esam). Bet ne iš baimės numirti, žūti, išnykti. Antoine'as de Saint-Exupéry daugiau kaip prieš pusę šimtmečio rašė: „Tėra tik viena problema, vienintelė pasaulyje – grąžinti žmonėms dvasinį turtą, dvasinius rūpesčius“. Todėl trūks plyš mokyklose reikia kalbėti apie tikrai gerą literatūrą, gerą meną, sudominti jauną žmogų humanitariniais dalykais, net jeigu jis turi polinkį į tiksliuosius mokslus. Pasirinkti iš ko turime. Ir klasikos, ir modernizmo. Ir savų, ir kitų. Romualdas Granauskas yra pasakęs tokią mintį, kad, regis, rašo ne jis, o juo rašo gailėstis. Tai ypač ryšku vienoje paskutiniųjų jo knygų – „Šventųjų gyvenimai“. Reikia skaityti geras knygas, nes tiek daug rafinuočiausių melomanų, taip ir nepatyrusių nei tikro meno, nei tikro gyvenimo skonio, kur kas panašesnių į psichikos sutrikimų kamuojamus ligonius, nei į buvimo buvėjus. Ką buvimo buvėjas nori pasakyti? Ar ištylėti? O gal tai vienas ir tas pat? Kas moka medžių kalbą, tas jau žino, ką sako jam žvaigždė, ko vėjas bijo... Tylėti tylint – ne itin didelė dorybė. Tylėti kalbant – stebuklas. Kas perprato kalbos triukšmą, tas išgirdo erdviąją kalbos tylą. Ši tylą niekad nemeluoja, neklaidina.

Kodėl tylėti kalbant – stebuklas? Todėl, kad tai kone tas pat, kas kalbėti tylint. Sigitas Geda yra pasakęs, jog „Dievas gyvas tik tyloje“. Ar reikalingi žodžiai kokiam krikščionių ar budistų vienuoliui, kai jis, paskendęs meditacijoje, žvelgia į horizonte mėlynuojančius miškus ar į snieginas kalnų viršūnes?

Kas mąsto apie egzistencines problemas, rašo ar giliai jaučia metaforos spalvą, sugeba į vieną mirksnį įimti grumančius ledynus mamutų laikų Lietuvoje ir viršgarsinio lėktuvo skrydį mūsų dienomis, neišvengiamai susiduria su pagrindiniu klausimu – iš kur visa tai ir kodėl? Galima visai vadinti tą Nepažiniją Jėgą, viską nulėmusią (Pirminiu Judintuju, Eteriu, Visatos Valdovu, Aukščiausiuoju, Viešpačiu, Dievu). Mūsų mintys vis tiek nukreiptos į Jį, su viltim tikintis atsakymo į amžinuosius klausimus.

Į Dievą žvelgiama ne pro žmogiškų vaizdinių ar sąvokų uždangą, o suvokiant jo „beveik nebuvimą“, tai yra giliai susimąščius apie transcendentškumą. Dievas įprasmina visa ko vienovės principą, kuris sudaro ne tik krikščionybės, bet ir visų religijų pagrindą: „Mylėk Viešpatį, savo Dievą, visa širdimi, visa siela ir visu protu. Tai didžiausias ir pirmasis įsakymas. Antrasis – panašus į jį: mylėk savo artimą kaip save patį. Šiais dviem įsakymais remiasi visas Įstatymas ir Pranašai.“ Kajokas savo kūryba netiesiogiai teigia, kad žmogus priklausomas nuo Dievo, kuris suteikia jam gyvybę: *Gyvybė mums nuolat duodama. Dėl šios priežasties žmogus negali turėti savo (nuosavybės prasme) gyvenimo, jis jį gauna. Tai kertinė idėja. „Tačiau priklausomybė nuo Dievo ir jo viršenybė žmogui beveik neįjuntama“, – teigia Giedrė Pateriabaitė⁵. Taikomuoju požiūriu – kas žmogui iš to, kad jam paaiškės atsakymai į egzistencinius klausimus, pavasarį vis tiek (reikia tikėtis) sulapos medžiai, rudenį vis tiek išskris paukščiai, okupantas vis tiek užpuls savo kaimyną ir po kažkurio laiko bus išvytas. Tai ar verta sukti galvą? Šeštasis pojūtis kužda, kad verta. Pagaliau reikėtų pasikliauti tais mąstytojais ir poetais, gal jiems kažkas taip pat kužda dabar sunkiai suvokiamas tiesas?*

*kiek daug poetų įstabių gražiai jų lūpomis kuždėjo
anapusių pasiuntiniai apsakę slėpiningą taką
į kitą laiką kai ant kapo vienišai sumirksi žvakė
lyg jos liepsnelę nurašyt ketintų pirštai vėjo*

*o štai poezija...
ji tartum nieko nepasakė
tačiau gal pačio Dievo lūpomis gedėjo*

„R.M. Rilke“⁶

Apstulbsti perskaitęs tokias eilutes... Apima tikro pasididžiavimo jausmas – štai kokių poetų turime. Ir supranti, pasak Dalios Jakaitės, „kajokiškai žaismingą kalbėjimo nesikalbant, žinojimo nežinant, buvimo nebūnant šventumą: ‘Kaimyne / Dieve, matomės itin retai, todėl / nenusibostam, nespėjame / nusišnekėti – pasibūnam / pasisėdim / pasinesiklausinėjam“⁷. Pasibuvimas, pasisėdėjimas, pasinesiklausinėjimas ir yra ta tikro buvėjo būseną, pasiplepėjimas, skubėjimas, klausinėjimas – ne jo sodo gyventojai... <...> *tikra filosofija tik ta, kuri tarsi naikina pačią filosofiją ir atveda žmogų prie gyvenimo. Jokia filosofinė–loginė–kalbinė sistema nepajėgi savo struktūromis bei formomis surasti visą tiesą, bet ji prikelia žmogų gyvenimui, vadinasi, padaro neįkainojamą darbą – grąžina jam vidinį ritmą, buvimą – vienintelę mums prieinamą formą, kuria pasireiškia tiesa. Matyt, todėl žodžiais perteikti būties tiesą ar tiesos būtį – kone neįmanomas dalykas, tai gali padaryti tik metafora ar tylėjimas kalbant, kalbėjimas tylint.*

Marko Aurelijaus užrašuose „Sau pačiam“ yra tokios eilutės: „Protinga siela aplekia visą pasaulį ir jį supančią tuštumą, ištiria jo formą, prisiskverbia į beribę amžinybę, pažįsta periodinį Visumos atgimimą ir supranta, kad mūsų

palikuonys nepamatys nieko nauja, kaip ir mūsų protėviai nematė nieko daugiau, nei matome mes; žmogus, sulaukęs keturiasdešimties metų, tam tikra prasme jau matė viską, kas praėjo, ir viską, kas dar bus ateityje“.

Praslinkus tūkstančiui ir dviem šimtams metų, japonas Kenkas Hosis, susigūžęs savo bambukų trobelėje, sustingusiais pirštais laikydamas teptuką, kamuojamas begalinio ilgesio, kurio neįstengė suprasti, išvedžiojo popieriaus lapelyje štai tokius žodžius: „Jeigu mūsų gyvenimas tęstųsi be galo, neišgaruodamas, kaip rasa Adasio lygumoje, ir neištirpdamas, kaip dūmai virš Toribės kalno, niekur neregėtume žavesio. Pasaulyje nuostabus tikrai nepastovumas.

Tik pažvelk į gyvenančiuosius – nieko nėra ilgaamžiškesnio už žmogų. Yra būtybių, panašių į vienadienes peteliškes, kurios numiršta nesulaukusios vakaro, ir panašių į vasaros cikadas, kurios nepažįsta nei pavasario, nei rudens. Užtekinai ilgi ir vieneri metai, jeigu nugyveni juos ramiai.

Jeigu tu apgaillestauji, kad nepasisotinai gyvenimu, tai ir tūkstantį metų išgyvenęs jausiesi taip, tarsi tai buvo vienos nakties sapnas“ (Saulius Tomas Kondrotas)⁸. Praslinkus dar penkiems šimtams metų, Antanas Baranauskas parašys:

*Vidunaktį teip tyku, – kad girdi, kaip
Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;
Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa,
Kaip žvaigždėlės plevėna, gaili rasa krinta.*

Tas XIX amžiaus poeto įsiklausymas į nakties tylą miške kažkur paslaptینگame krašte prie Baltijos jūros turi daug bendro su japono mąstytojo būseną bambukų trobelėje mūsų kunigaikščio Gedimino laikais. „Iš ilgesio visa tai“, – atsidus Sigitas Parulskis prabėgus dar šimtui trisdešimt metų. *Erdvė ir laikas yra tai, kas YRA, kaip vienas neskaidomas daiktas, kuriame nėra nei erdvės, nei laiko. Bet mūsų protui jis pasireiškia tarsi per laiką ir per erdvę. Tačiau šie dydžiai ne Pradmenų Šaltinis, tik neryški nuoroda į jį. Pats šaltinis – vienas neskaidomas daiktas, kuriame nėra nei erdvės, nei laiko. Prie jo mums skirta artėti kiekviena akimirka, visu savo buvimu.*

Kartą, stovint prie užgriuvusio paskutinio Vytauto apygardos Lokio rinktinės štabo bunkerio, kuriame žuvo rinktinės vadas Pranas Račinskas-Žaibas su savo adjutantu Simanu Puru-Švyturiu (pridengę kitus aštuonis spėjusius pasišalinti kovos draugus), man į galvą atėjo pirmosios, paskui kitos eilutės:

*Ne iš to laiko bet iš tos erdvės⁹
radau pušies senovės žievę
ir man kvėpėjo dūmai prapulties
ir mums užgrojo muzika mirties
bet mes užmiršom ko netekę*

*Tada sugrįžom pėdsakais kapų
mus palydėjo iš senovės vėlės
mums grojo muzika šakų
mums buvo gera grot kartu
ir mes užmiršom seną žemę*

*O ji tylėjo bet paskui
užgrojo mums žiedais per naktį
mes žvelgėme į ją ir apskui
ten šoko laumės pasroviui
ten yrėsi laivai į taką*

*Kuris mums skirtas žengsime kartu
ir susitiksime ten tuos brolius
kurie parodys kelią ir smagu
atrodys eiti tuo taku
o ten sutiksime tuos kur toliuos*

*Gyveno seno o tada
išskrido ir negrįžo niekad
ir nuskambėjo muzika šventa
ir nuaidėjo žodžiai kai mana
nekruto iš dangaus kai mėnuo*

*Nuskurdęs temo su manim
bet danguje Aušrinė patekėjo
ir jau nebūsi vienas tu naktim
nors ir sutiktum su mintim
kad dieną bus gražiau būrėjau*

2018, gegužės 28,
skelbiama pirmą kartą

Kiekvienas stebuklo troškimas yra stebuklo nepastebėjimas – stebuklo, kuris kas mirksni šalia. Taiklus liaudies posakis: „Ant arklio jojo, arklio ieškojo“. Stebuklo trokšta arba paviršutiniški pramogų žmonės (kaip trokštama mielių niekučių ar naujų dirgiklių), arba dvasiniai prekeivos, kurie kažko lyg ir nori, lyg ir bijo tikėt tuo kažkuo, lyg ir bijo netikėt... <...> Jie bijo prašauti, susigūžę laukia patvirtinimo iš aukščiau, kad galėtų atsidusti: štai šis padarė stebuklą, vadinasi, jis nuves mus į dangų.

Ir slenka paskui stebukladarį. Deja, abejoju, ar nors vienas iš jų, eidamas kad ir paskui pusdievį, atsidūrė rojuje. Ne į rojų gi einama, o į tiesą. Ir ne paskui stebukladarį, o paskui save ir savimi. Eini paskui save, save paėmęs už rankos, matai, kaip į tave žvelgia nustebusiomis akimis tavo buvimo bendrakarčiai, pamoji jiems, ir, žiūrėk, tu jau ne vienas, jūsų vis daugiau, kur jūs einat, nežinia, tik apima toks labai geras jausmas, kaip per Sąjūdžio mitingus. Nes kas yra bendrystė? Sakyčiau, savotiškas genties jausmas, gentis, kad ir nedidelė, bet sutelktinė, tada ji gali daug. Kaip partizanai. Dažnai būdavo, kad jų nuostoliai, lyginant su enkavėdistų, būdavo santykiu vienas ir dešimt. Rusai jau karo su vokiečiais metu buvo įpratę savo karių netausoti. Taip jie darė ir Lietuvoje. Neretas atvejis, kai, sutikę partizanus, pasakydavo jiems: mes jūsų nematėm, jūs mūsų, ir nueidavo savo keliais. Nes argi ruseliams norėjosi guldyti galvas kažkokioj Lietuvoj, kai pagrindinis priešas jau nugalėtas?

Dabartiniam žmogui, sutrikusiam nuo gausybės knygų, kartais sunku atsirinkti, ką skaityti. Tada galima atsiversti senąsias išminties knygas. Viena tokių – kinų „Permainų knyga“. „Permainų knyga“ – paprastumo viršūnė, nors apie ją prirašyta šimtai sudėtingiausių mokslinių darbų. Ji

panaši į seną išminčių, kuris viską daug tobuliau pasakytų tyla, šypsena ar vienu visiems žinomu sakiniu, bet jis puikiai supranta, kad būtent tada beveik niekas jo nesupras, todėl ir griebiasi nekalto psichologinės gudrybės: kalba, pasakoja, vedžioja žmogų ratais, leidžia jam apsiprasti, susipažinti su kalbėjimo maniera, sąvokų specifiškumu ir, taip bevedžiodamas, išsako vieną vienintelę mintį, tinkančią visoms gyvenimo situacijoms, bet išsako taip, tarsi ji tikėtų tik tai esamai situacijai, tik tam konkrečiam žmogui, tik jo dabartiniam kelio tarpsniui. Šitaip „pergudrautas“ žmogus išsitiesia, viskas jam pasidaro ne taip baisu, ne taip tragiška, kaip atrodė, jis vėl virsta ne sužeistu gyvuliu, ne minčių voratinkliuose susipainiojusia musele, o žmogum, kurio jėgos darniai sutelktos vienovėn ir kuris jau pradeda nujauti, kad jo tokio niekas negali pergalėti ir kad padėties be išėities nėra. Nes gal niekur ir išėiti nereikia: jei išėities nėra, išėitis – neišėjime (išskirta – G. M.). Tereik nemeluoti sau, nes tik taip galima nemeluoti ir kitiems. Skaitytojai puikiai supranta, kada autorius meluoja, kada kalba teisybę. Tikras menas pripažįsta tik vieną dalyką – kad ir kokia skaudi ir sunkiai ištvėriama yra meno kūrinio tikrovė, tik teisybę atskleidžiantis kūrinys vertas vadintis tikru kūrinium. Užtenka prisiminti Broniaus Radzevičiaus „Priešaušrio vieškelius“. Teisybė, būna ir išimčių. Pavyzdžiui, Sigitos Gedos „Žalio gintaro vėriniai“, kur, ko gero, daugelio skaitytojų nuomone, prasilenkiama su istorine tiesa. Arba Mariaus Ivaškevičiaus „Žali“. Bet juk yra žinoma, kad išimtis patvirtina taisyklę. Tikrojo, didžiojo meno pažintinė funkcija – tai ne skaidomojo, ne dalinio, o visa ko Vienovės pažinimo, atpažinimo, atsiminimo funkcija – viso buvimo žinojimas, grįžimas į jį, į realų pasaulį. Tai ir yra vienintelė, tarsi kokia galutinė, neapsakomai paprasta ir todėl iš visų gan sudėtingų loginių – kalbinių įvardijimų išsprūstanti tiesa. Tiesa be ribų, be senėjimo, be progresavimo, be antitezės. Taip išgyvendamas tiesą, žmogus gali ir netapti protingesnis, bet visados taps išmintingesnis.

Meno tikslas yra ne prigrūsti žmogui į galvą kuo daugiau žinių ir informacijos, o parodyti, kad šiame pasaulyje yra dalykų, kuriuos drąsiai galima vadinti stebuklais, ir žmogus vertas tai suvokti, yra dalykų, kurie gali apstulbinti jį savo estetinė pagava, yra dalykų, kuriuos suvokęs žmogus tampa tikru buvėju.

Gediminas MARTIŠIUS

¹ Čia ir toliau atskiru šriftu pateikiamas Donaldo KAJOKO esė tekstas cituojamas iš 1990 m. išleistos (Vilnius: Vaga) knygos „Komentarai“.

² Iš: Donaldas KAJOKAS. Poezija, o gal ne ji. Rinktinė. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017.

³ Iš: Donaldas KAJOKAS. Drabužėliais baltais. – Kaunas: Nemunas, 1994.

⁴ Iš: Sigitas GEDA. Mėnulio žiedai. – Vilnius: Vaga, 1977.

⁵ Giedrė PATERIABAITĖ. Donaldo Kajoko esė stilistika. Magistro baigiamasis darbas. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 27.

⁶ Žr. 3 nuorodą.

⁷ Dalia JAKAITĖ. Šiuolaikinės religinės lietuvių patirties dialogas su Raineriu Maria Rilke: Donaldo Kajoko, Leonardo Gutausko, Antano Gailiaus ir Aido Marčėno poezija // Colloquia / 19, p. 112.

⁸ Markas AURELIJUS. Sau pačiam. – Vilnius: Mintis, 1984.

⁹ Gediminas MARTIŠIUS. Ne iš to laiko bet iš tos erdvės...